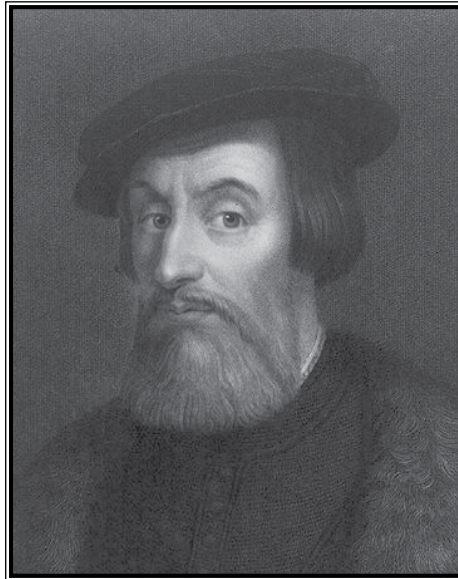

OSVAJANJE NOVOG SVIJETA: HERNÁN CORTÉS I AZTECI

Pavao Nufić

Otkriće Novog svijeta predstavlja jednu od temeljnih prekretnica u povijesti. Epohalnost novih otkrića uvelike je utjecala na preobrazbu znanja i mentaliteta Europljana i domorodačkih naroda Amerika. Tzvetan Todorov u svome djelu „*The Conquest of America. The Question of the Other*” opisao je ovaj jedinstveni civilizacijski susret kroz četiri faze: otkriti, osvojiti, voljeti i poznavati. Svaka od ovih faza ima svoje protagoniste. Kristofor Kolumbo je otkrio, Hernán Cortés osvojio, Bartolomé de Las Casas branio i volio te su na kraju Diego Duran i Bernardino de Sahagun pridonijeli bližem razumijevanju i očuvanju kulturne baštine Azteka. Autor također raspravlja o ulozi „drugog” u opravdanju uništenja i pljačke domorodaca od strane konkvistadora. Najzorniji primjer ovoga slučaj je Cortésa koji u potpunosti negira drugotnost u svrhu opravdanja svojih sebičnih ciljeva. Njegovi podvizi, koji su prouzročili brojne rasprave u kojima se on prikazuje kao junak ili zločinac ili pak oboje, imali su velike posljedice i ne mogu se objasniti samo njegovim umijećem, ratnom srećom ili tehnološkom prednošću. To je bio sudar civilizacija, svjetonazora, tehnoloških dostignuća, jednostavnije rečeno Starog i Novog svijeta, utjelovljen u šačici odvažnih pustolova koji su stigli u „obećanu zemlju” te u potrazi za zlatom poharali brojne autohtone narode i srušili kulturni i politički centar – aztečki Tenochtitlán.

Hernán Cortés (1485. - 1547.)

Nastajanje konkvistadora

Životi glavnih protagonista ovog civilizacijskog sudara uvelike su se razlikovali. Dok je Montezuma rano postao slavni general elitnih postrojbi te 1502. izabran za vrhovnog vladara i bivao obasut velikim bogatstvom i slavom, Cortés je kao sin propalog plemića imao ne tako obećavajuću karijeru. Hernán Cortés rođen je 1485. u Medellín, u pokrajini Extremaduri koja je bila poprište brojnih dvoraca i utvrda korištena još za vrijeme rekonkviste, a u to vrijeme predmet lokalnih sukoba među velikašima (Levy, 2008.). Surovi uvjeti ove pokrajine stvorili su brojne konkvistadore koji su nakon otkrića Novog svijeta masovno krenuli za pustolovinama i boljim životom. Martin Cortés, otac, bio je zapovjednik konjice i vojni plaćenik te je mladog Hernána poučio vojničkim vještinama. U dobi od četrnaest godina roditelji su ga poslali na Sveučilište u Salamancu kako bi studirao pravo. Dvije godine bile su dovoljne kako bi shvatio da taj studij nije za njega te se 1501. vraća roditeljima. Premda nije bio previše zainteresiran za studiranje, znanje koje je stekao

tijekom ove dvije godine izuzetno će mu pomoći u ostvarenju njegovih budućih ambicija (MacNutt, 1908.).

Uskoro je odlučio okušati sreću u novootkrivenim zemljama ili „Zapadnoj Indiji”, kako su je tada nazivali. Otišao je u Seville gdje se trebao pridružiti floti Nicolasa de Ovande, novoimenovanog guvernera Hispaniole i obiteljskog prijatelja. U međuvremenu je uhvaćen u sobi udane žene te je zadobio ozbiljne ozljede nakon što je iskočio kroz prozor. Zbog ozljeda nije mogao krenuti na put, ali je nastavio tražiti alternative. Napokon, 1504. uz pomoć roditelja, ukrcava se na brod za Santo Domingo, prijestolnicu Hispaniole i prvo naselje u Novome svijetu (MacNutt, 1908.). Lutajući i čekajući ovu priliku, mladi Cortés je već godinu dana slušao glasine o neslućenim

bogatstvima koja čekaju na dohvat ruke u novootkrivenim zemljama. Pričalo se o neograničenom izvoru zlata koji teče u potocima niz mistične planine. Sa stvorenom slikom o „obećanoj zemlji” u kojoj teku zlato i drago kamenje te pustolovnim duhom i umijećem ratnika imao je samo jedan cilj koji je želio ostvariti u Novome svijetu – obogatiti se (Levy, 2008.).

Stigavši u Santo Domingo dolazi pod zaštitu guvernera Nicolasa de Ovande, na čiju se flotu propustio ukrcati još u Seville. Olakotne okolnosti bile su te da je Ovanda također iz Extremadure i daljnja rodbina obitelji Cortés. To mu omogućuje posao bilježnika unatoč činjenici da nije imao diplomu studija prava. Pet godina radio je uglavnom u anoni-

mnosti u gradu Azua de Compostela (McLynn, 2009.). Ovo razdoblje najviše su obilježile ljubavne afere i nekoliko dvoboja u kojima je pretrpio više ozljeda. Godine 1511. Diego Kolumbo postaje novi guverner Hispaniole umjesto Ovande te odmah organizira osvajačku ekspediciju na Kubu pod zapovjedništvom Diega Velasqueza u kojoj Cortés volontira. U ovoj akciji Cortés se iskazao kao izrazito sposoban te je postao omiljen među suborcima, ali i kod samog Velasqueza, koji ga zatim uzima pod svoju zaštitu. Kao štićenik bogatog i uglednog Velasqueza, koji je postao guvernerom Kube, Cortés dobiva *haciendu*¹ koju uskoro proširuje te vodi uspješan posao (MacNutt, 1908.). Na prvi pogled moglo bi se reći da je stjecanjem ugleda i novca utažena Cortésova glad za zlatom, ali uskoro će ona izaći na vidjelo jer se on nije mogao zadovoljiti visokim životom na Kubi dok ga neograničeno bogatstvo čeka nadohvat ruke. Bernald Diaz u svome kasnijem djelu ističe da je Cortés

¹ Veliki posjed dodjeljivan uglednim ljudima kao izraz statusa.

bio izrazito rastrošan, kako je sve prihode iz rudnika zlata koje je posjedovao trošio na sebe i ženu te da zapravo nije imao neko pravo bogatstvo. Njegovo visoko držanje, dobre manire i ulaganje u sebe dovelo ga je na položaj *alcaldeoma* (načelnika) u gradu Santiago de Cuba, što je tada bila izrazito visoka čast. Hernán Cortés oženio je djevojku iz visokih slojeva, Catalinu, koju je najprije zaveo kako bi na kraju pregazio svoje obećanje za brak. Tek nakon sukoba s Velasquezom bio je prisiljen provesti svoje prvotno obećanje prema Catalini kako bi zadržao milost svoga pokrovitelja, ali i svoj život, budući da mu je prijetio vješanjem. Unatoč braku Cortés je zadržao svoju ljubav prema ženama te se nastavio upuštati u brojne afere, što će posebno doći do izražaja za vrijeme njegove kampanje protiv Azteka, kada će imati mali privatni harem sastavljen uglavnom od domorotkinja koje su mu poslone kao darovi od raznih plemena.

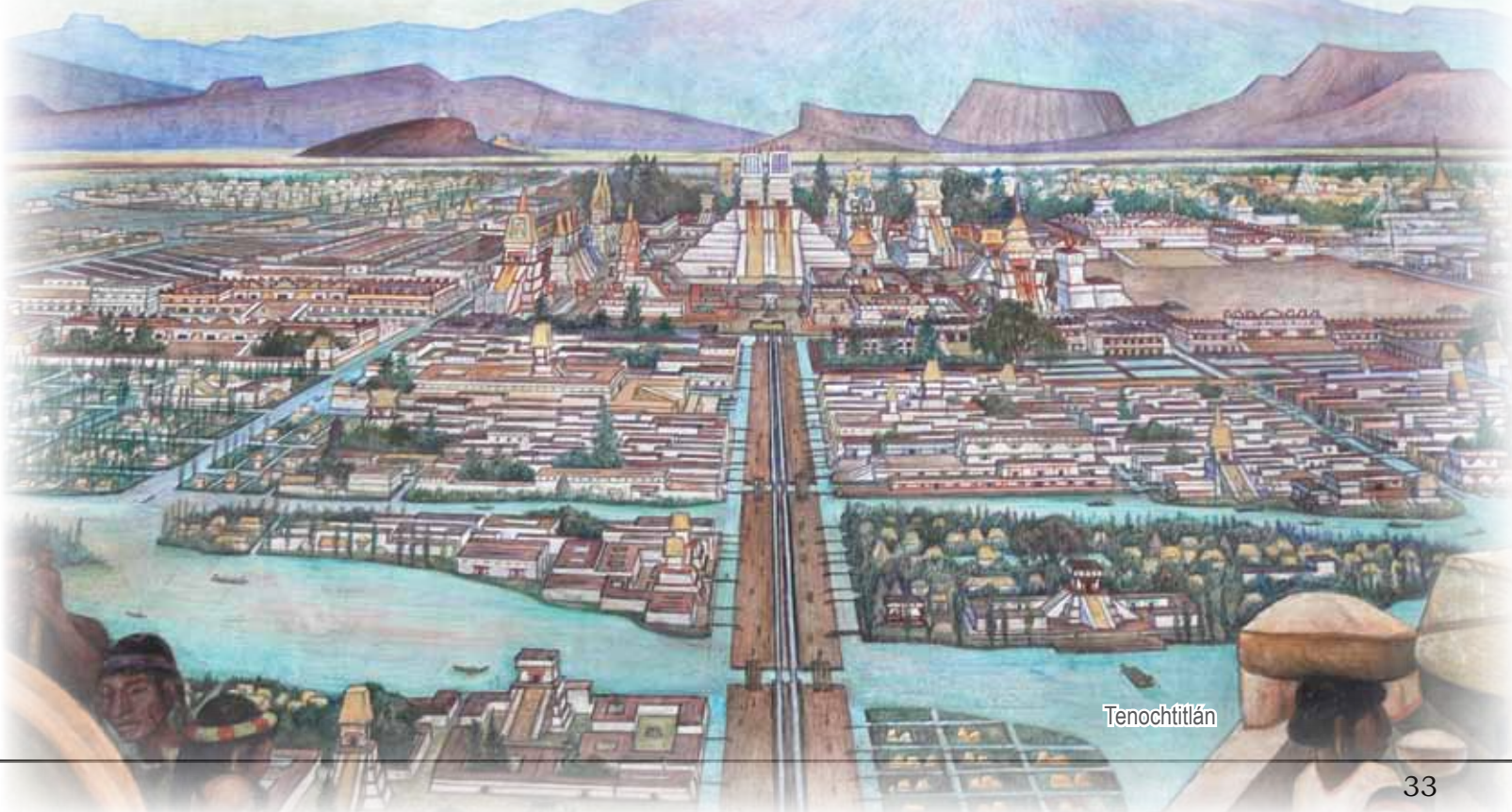
Za vrijeme svojeg boravka na Kubi Cortés se uzdigao na društvenoj ljestvici, ali još nitko nije mogao slutiti koje će razmjere dosegnuti njegovi podvizi. On sam bio je osoba niska rasta, visok svega 160 cm, s malom glavom i širokim prsima te je bio i mršav, pomalo pognut, blijede puti i smeđe kose. Njegov mentor Velasquez organizirao je ekspediciju na poluotoku Yucatan sa svrhom trgovine i organiziranja naselja, ali je ona pod vodstvom Juana de Grijalve propala zbog nemogućnosti sporazumijevanja i otpora domorodaca. Na čelo nove flote postavljen

Diego Velasquez (1465. - 1524.)

je sam Cortés, koji je jedva dočekao priliku koju nije namjeravao potrošiti slušajući naredbe (McLynn, 2009.). Brojnim manevrima, ulaganjem cjelokupnog svog bogatstva, te čak i posuđivanjem velikih suma novca Cortés je oko sebe stvorio i okupio odanu i dobro opremljenu skupinu ljudi. Sam odnos Cortésa prema Velasquezu uoči isplivljavanja ima nekoliko različitih verzija, ovisno o autorima, ali jedno je sigurno – nakon što se otisnuo od obale Cortés nije namjeravao primati ničije zapovjedi. To je bila ekspedicija na sve ili ništa, gdje se on namjeravao obogatiti u zemlji koja navodno ima nepresušne izvore zlata, ali je dobro znao da će mu trebati političko i ideološko pokriće za njegove podvige. Upravo

zato je već za vrijeme priprema napravio barjake s natpisom „*Drugovi, pratimo znak svetoga Križa s pravom vjerom kroz nju ćemo pobijediti*“. Ta krilatica trebala je biti proklamirana u ime Njegova Veličanstva te u ime Diega Velasqueza, a tek onda u ime glavnog kapetana (Cortésa) koji odmah nakon toga obećava svojim sljedbenicima zlato, srebro, robove i posjede koje će podijeliti s njima nakon što zadovolji kraljevsku petinu i podvrgne novostečene zemlje pod suverenitet krune (Diaz, 2009.). „*U ime Boga, kralja i zlata*“ bio je glavni motiv ovih konkvistadora koji su se 10. veljače 1519. otisnuli i uputili prema poluotoku Yucatan s jedanaest brodova, 508 vojnika, 100 mornara, 16 konja, 32 samostrijela, 13 pušaka i 14 lakih topova (Diaz, 2009.). Ovo je slika

Tenochtitlán

Zapadnog svijeta, renesansnog duha ispunjenog maki-javelizmom koji nadire na obale Novoga svijeta i započinje kraj jedne velike civilizacije.

Aztečko Carstvo

Godine 1344., nakon dugih lutanja u potrazi za obećanom zemljom, često iskorištavani zbog svojih ratničkih umijeća od strane gradova-država, napokon stižu u novu domovinu, na močvarni otok na jezeru Texcoco koji je imao izuzetno dobru stratešku poziciju, ali nedovoljno samostalnih izvora hrane. Godine 1345. osnovan je Tenochtitlán, budući centar moći Središnje Amerike, koji je u 14. stoljeću još uvijek bio nezamjetan grad-država (ur. Cravetto, 2008.). Početkom 15. stoljeća, nakon nekoliko ratova i sukoba oko prijestolja, nastalo je trostruko savezništvo gradova Tenochtitlán, Texcoco i Tlacopan koje je utemeljilo Aztečko carstvo u dolini Mexico. Termin „Aztek” uglavnom se odnosi na arheološku kulturu koja je dominirala ovom dolinom u 15. i 16. stoljeću, premda je etnički heterogena (Pohl, 2002.). S vremenom je Tenochtitlán prerastao u pravu prijestolnicu velikog carstva. Prostirao se na površini od preko pet četvornih milja, a imao je četiri velike četvrti. Sustav vlasništva je bio takav da je većina zemlje i posjeda bila u rukama malog broja obitelji, dok su seljaci obrađivali njihovu zemlju. Grad je imao šest velikih kanala i mnogo malih koji su omogućavali da se gotovo svugdje moglo doći pomoću kanua. Upravo je ovo razlog zašto su Europljani Tenochtitlán najviše uspoređivali s Venecijom. Procjenjuje se da je 1500. godine u njemu moglo živjeti između 200 000 i 250 000 ljudi, što je četiri puta više nego recimo u Londonu u to vrijeme. Budući da je bio na otoku, grad su s kopnom povezivala tri mosta, koja su imala pomične rampe koje su se mogle podignuti kako bi se u potpunosti onemogućio ulaz u grad (Pohl, 2002.).

U središtu grada nalazio se Veliki hram, umjetna planina na čijem su vrhu postojala dvostruka svetišta posvećena toleškom bogu munje Tlalocu i chichimečkom bogu rata Huitzilopochtli. Hram je bio okružen brojnim manjim hramovima, palačama, javnim građevinama i kolosalnom utvrdom nazvanom „zmijski zid” (Pohl, 2002.). Što se tiče rituala provedenih u ovim hramovima, najvažnije mjesto imale su naravno ljudske žrtve, koje su se vrlo vješto iskorištavale od strane konkvistadora

Model hramova iz Tenochtitlána

Aztečko carstvo 1519. godine

u propagandne svrhe. Koja je bila prava narav ljudskih žrtava kod Azteka? Jesu li oni stvarno bili pomahnitali barbari koji su žrtvovali zarobljenike i prakticirali kanibalizam samo zbog nekih iracionalnih uvjerenja? Brojna su objašnjenja svrhe ljudskih žrtava koje su postojale kod gotovo svih naroda Srednje Amerike, a upravo kulturološka i teološka kompleksnost koja je vladala u ovim prostorima onemogućuje neke veće generalizacije. Osnovni motiv uglavnom je bio prinošenje krvne žrtve bogu Sunce kako bi se održao život na zemlji. Po njihovim vjerovanjima, Sunce je bio stari heroj koji je sebe žrtvovao kako bi nastao život na zemlji, a zauzvrat je tražio jednake žrtve od ljudi za njegovo održavanje. Uz ovaj usko vjerski motiv postojali su još politički i vojni motivi. Žrtvovanja zarobljenika bila su upravo jedno od glavnih sredstava zastrašivanja poraženih protivnika te iskazivanja vojne nadmoći. Način ratovanja Azteka, koji se temeljio na principu da se neprijatelj zarobi, a ne da se ubije, pridonosi shvaćanju ritualnog žrtvovanja (Hassig, 1990.). Zarobljavanje protivnika značilo je dokaz moći i sposobnosti za ratnika, a ratovi su bili sredstvo društvene mobilnosti. Svaki vojnik, bilo aztečki ili iz nekih drugih gradova-država, znao je ulaskom u sukob kakve su posljedice poraza. Jednostavno, umjesto ubijanja na mjestu ili porobljavanja i odvođenja u arenu kako bi se borili do smrti, poraženi bi bili odvedeni u hram i ritualno žrtvovani. Sam ritual provodio se tako da bi zarobljenik bio postavljen leđima na kameni disk na kojemu je uklesano sunce. Zatim bi oštricom od opsidijana svećenici izvadili zarobljeniku srce i prinijeli ga bogu Sunca (Pohl, 2002.). Možda je još bolji primjer žrtvovanja nakon ratova bio tijekom svečanosti Xipea, božanstva koje personificira samu ideju aztečkog prinošenja ljudskih žrtava. Ratnim zarobljenicima odrubljivana je glava i oderana koža u obrednom klanju, a njihovi zarobljivači plesali bi ritualni ples s njihovim glavama u ruci. Ovakav oblik žrtve predstavljao je u neku ruku zadovoljštinu bogu Suncu, koju mu je prinosio pobjednik kao svoju *zamjenu*. Nakon što je božanstvo bilo zadovoljeno, drugi manje uspješni ratnici oblačili bi oderanu kožu koja je predstavljala bolje uvjete za pobjednike nakon smrti neprijatelja. Meso

žrtve jelo se na obrednom banketu gdje ga je zarobljivač nudio svojim prijateljima kao dokaz moći i prestiža (ur. Cravetto, 2008.). Unutar takvog svjetonazora poraženi je prihvaćao svoju sudbinu, a pobjednik je trijumfalno zadovoljio bogove, svoje osobne, ali i više političke motive.

Zanimljivo je i objašnjenje koje je ponudio René Girard, a odnosi se na problem nasilja u društvima koja nemaju razvijen pravni sustav i sudstvo. Rizik od nasilja izrazito je velik, a lijek za njega toliko problematičan da se teži prevenciji. Žrtvovanja u ovakvim slučajevima služe za prihvaćanje određenog oblika nasilja, skrivene od očiju, umatanjem u mašineriju rituala. Upravo kroz ovakva ritualna žrtvovanja destruktivni krug recipročnog nasilja zamijenjen je zaštitničkim i kreativnim ritualnim nasiljem. Po ovoj teoriji upravo su žrtvovanja bila središnja zaštita zajednice od nasilja među svojim članovima (Girard, prema Cervantes, 1994.).

Aztečko Carstvo bilo je izborna monarhija, gdje se kralj bio birao među najvišim društvenim slojevima. Sama osoba kralja uglavnom je dolazila iz redova najistaknutijih ratnika ili svećenika (ur. Cravetto, 2008.). Titula vladara glasila je *tlatonai*, što bi u prijevodu značilo „govornik”, a predstavljala je više načelo prvog među jednakima, tj. prvog govornika pred bogovima. Kao takav, vladar je uživao i položaj polubožanstva. Osim vladanja, imao je dužnost i brinuti se o centralnom hramu, ali i obvezu proširenja carstva. Bio je na čelu vojske i uglavnom je samostalno snosio odgovornost za uspjehe ili neuspjehe vojnih pohoda. U duhu ratničkog naroda, kralj je morao garantirati vojne uspjehe kako bi zadržao svoj položaj (Hassig, 1988.). Društvo je bilo piramidalno strukturirano s vladarom na čelu, zatim su slijedili plemići pa ratnici i na dnu su bili „obični” ljudi. Premda funkcije u državi nisu bile nasljedne, rukovodeće položaje mogli su zauzimati samo pripadnici visokih slojeva. Oni su također uživali i brojne druge privilegije, poput prava na posjed zemlje, izuzeća od rada na njoj i plaćanja poreza, imali su svoje odvojeno sudstvo, mogućnost posjedovanja više žena, nošenja obilježja i pristup posebnim, visokim školama. Drugima riječima, uživali su slična prava kao i europsko visoko plemstvo u to vrijeme (naravno, osim poligamije) (Tuerenhour, 2005.). „Obični” ljudi koji su se iskazali na bojnom polju bili su promaknuti na veći stupanj, sloj ratnika *cuauhpipiltin*. Oni su činili neku klasu nižih plemića koji su posjedovali privilegije poput neplaćanja poreza, posjeda zemlje i čak prisustvovanja vijeću ratnika sazvanog od strane plemstva. Osim samog ratovanja, imali su i posebna zanimanja poput krvnika, vojnog trenera ili čuvara oružja. Društveni status plemstva i ratnika izražavao se odjećom koju su nosili. Ratnici bi dobivali promaknuće od samog kralja s obzirom na broj protivnika koje su samostalno zarobili. Određen broj

zarobljenika značio je pravo na posebnu odjeću koju bi nosili za vrijeme mira. Upravo je ovo bio jedini pravi sustav društvene mobilnosti kod Azteka, te je zato rat bio poželjan i činio je jedan od najvažnijih elemenata društva i kulture (Hassig, 1988.).

Aztečko Carstvo bilo je organizirano u obliku hegemonije Tenochtitlána nad ostalim gradovima-državama. S njim u trostrukom savezništvu bili su Texcoco i Tlacopan², ali su njihovi *tlatonai* bili hijerarhijski niži od vrhovnog u Tenochtitlánu. Texcoco je bio kulturno središte carstva, Tlacopan trgovačko, a Tenochtitlán vojno (Tsouras, 2005.). U pokorenim gradovima ostavljena je domaća vlada i nisu postavljane aztečke trupe, nego jedino hramovi koji su simbolizirali podčinjenost. Sustav se temeljio na konstantnoj vojnoj nadmoći centra nad ostalim dijelovima carstva, koji su morali plaćati danak vladaru Tenochtitlána. Ovakav sustav vladavine bio je podložan pobunama i propasti ukoliko bi se kralj pokazao vojno slabim. Upravo zbog ovoga, vojno dokazivanje kralja, ali i cijelog aztečkog društva, imalo je izrazito jaku političku notu u svrhu očuvanja carstva. Moćan vladar, vojno sposoban kojeg se podčinjeni gradovi boje značio je manje pobuna, više danka i nova osvajanja (Hassig, 1990.).

Tijekom 15. stoljeća upravo vojna osobina postaje ključna u izboru novog kralja Azteka dok religijski aspekt ostaje u drugome planu. Sustav vladavine gdje je većina carstva podčinjena jednom centru moći, koji je vojno nadmoćan, neizbježno vodi u propast ukoliko se ta vojna moć centra ugrozi. Pokoreni narodi živjeli su kao vazali velikog vladara u Tenochtitlánu, plaćali su mu danak i živjeli u strahu štujući božanstva koja su im nametnuta kao znak nadmoći. Konstantni vojni pohodi, obredna žrtvovanja u svrhu iskazivanja moći te čak prakticiranje ritualnih „cvjetnih” ratova u svrhu iskazivanja dominacije, uspijevali su stvoriti sliku kako je kralj u Tenochtitlánu neprijeporni vladar cijeloga svijeta te kako mu se nitko ne može suprotstaviti. Cijeli se ovaj sustav urušio kada je mala skupina konkvistadora s nadmoćnim oružjem, mističnim stvorenjima i pričom o velikom caru Karlu V. i Kristu kralju nebeskom, pristala na obale poluotoka Yucatan.³

U heterogenom carstvu na koje su naišle pridošlice najvažniju poveznicu i ulogu imala je sama ličnost vladara. Tko je bila ta osoba koja ih je dočekala? Kralj Motecuhzoma Xocoyotl⁴ ili Montezuma II. rođen je 1466. kao pripadnik kraljevske dinastije. Bio je osmi sin sedmog *tlatonai*a Tenochtitlána Axayacatla i prapraunuk

Montezuma II. (1466. - 1520.)

U heterogenom carstvu na koje su naišle pridošlice najvažniju poveznicu i ulogu imala je sama ličnost vladara. Tko je bila ta osoba koja ih je dočekala? Kralj Motecuhzoma Xocoyotl⁴ ili Montezuma II. rođen je 1466. kao pripadnik kraljevske dinastije. Bio je osmi sin sedmog *tlatonai*a Tenochtitlána Axayacatla i prapraunuk

² Tlacopan je tek Montezuma dao ravnopravan položaj kako bi ojačao svoj položaj prema Texcocou koji mu je bio u opoziciji.

³ Sama spoznaja da Montezuma nije vladar cijeloga svijeta nekim plemenima bila je dovoljna da se pobune i priklone Cortésu.

⁴ Montezuma Mlađi, postoje brojni načini pisanja njegovog imena, ali u ovome radu koristit ću se samo varijantom Montezuma.

prvog Motecuhzome koji je bio peti *tlatonai*. Kao mali ušao je u kult Huitzilopochtli, gdje je stekao filozofsku crtu razmišljanja i postao je iznimno pobožan, kao niti jedan od njegovih prethodnika, koji su uglavnom bili samo ratnici. U dobi od tridesetčetiri godine već je bio visoki svećenik kulta, ali i iznimno uspješan general koji je pod svojim vodstvom imao dvije najuglednije postrojbe (Tsouras, 2005.). U izboru za vladara, Montezuma je bio kandidat svećeničke kaste, koja je prvi put uspjela odnijeti prevagu nad ratničkom koja je imala drugog kandidata i dugu tradiciju postavljanja vladara. Jedan od prvih činova na mjestu vladara bio je izbacivanje i pogublivanje svih članova dvora, uprave i administracije koji su bili nižeg porijekla, a na poziciju su došli meritokratskim putem. Ovim činom poništio je nastojanja svojih prethodnika da smanje društvene razlike i ojačaju niže slojeve na štetu plemstva uvođenjem meritokratskog društva. Oslanjanjem na plemstvo, učvršćivanjem hijerarhije, blokiranjem društvene mobilnosti, uvođenjem jezične čistoće te uspostavom apsolutne vlasti u kojoj je diktirao i najsitnijim detaljima koji su ga okružili, udario je na sve ostale moguće autoritete i postavio sebe kao jedinu veličanstvenu ličnost kojoj se svi moraju bespogovorno pokoravati. Sljedeći korak bio je u smjeru uzdizanja svoje osobe na status nekog polubožanstva, koje je trebao zauzimati kao *tlatanoi*, ali i vrhovni svećenik. Jedna od mjera u ovome smjeru bila je zabrana gledanja u njegovo lice, a kazna za prekršaj bila je smrt. Oko sebe je okupljao samo najviše slojeve društva, napravio je veliki dvor zapovjedivši da članovi vladajućih obitelji vazalnih gradova moraju šest mjeseci godišnje provoditi kod njega. Ovim je potezom ojačao centralizaciju, ali i umjetnost jer je velika koncentracija najviših slojeva na jednome mjestu privlačila veliki broj umjetnika iz cijele Srednje Amerike (Tsouras, 2005.).

Montezuma je do 1519. vodio nekoliko vojnih pohoda, više „cvjetnih ratova” s više ili manje uspjeha, te je bio aktivan u provođenju dvorskih malverzacija kako bi ostvario svoje ciljeve. Sve u svemu, dolazak Španjolaca dočekao je kao stabilni vrhovni vladar najvećeg carstva u dotadašnjoj povijesti Srednje Amerike, koje je brojalo

Cortés u borbi - oklop i konji bili su velika prednost Španjolaca

oko 15 milijuna njegovih podanika, iskusni general, državnik i svećenik koji je učvrstio svoju vlast i uveo neki oblik apsolutizma predstavljajući sebe kao božanstvo. Na prvi pogled moglo bi se zaključiti kako će Montezuma problem s nadolazećim Španjalcima riješiti brzo i efikasno, svodeći cijeli događaj na manji incident na udaljenim obalama svoga carstva. Tko bi očekivao da bi apsolutistički vladar cijeloga svijeta, ratničkih naroda, a uz to i sam polubožanstvo, mogao biti nasamaren, zarobljen na svome prijestolju i pretvoren u taoca te naposljetku ubijen, a njegovo carstvo razoreno do temelja od šačice bijelih bradatih pridošlica?

Sudar svjetova

Dosta se pričalo o tome kako je otkriće Novoga svijeta utjecalo na mentalitet Europe, shvaćanje novih dimenzija svijeta i stvaranje još jednog „drugog”. Koliko god ovi događaji bili značajni za Europljane, daleko su više uzdrmali civilizacije Amerika. Možemo li zamisliti kakav šok su doživjeli narodi Mexica kada su saznali da Montezuma nije vladar cijelog svijeta? Brojni mitovi o tome kako su Azteci dočekali Španjolce kao bogove nastali su dosta kasnije i vjerojatno nisu bili istiniti (Townsend, 2003.), premda se ne može sa sigurnošću tvrditi da nije bilo nekih mitoloških utjecaja na same odluke koje su donesene u godinama Cortésove kampanje. Dok su domoroci imali dosta nedorečen i nedefiniran stav prema „drugome”, Cortés je imao jasne ciljeve i stavove koje je potkrijepio apsolutnim negiranjem „drugotnosti”. Moglo bi se reći da je upravo civilizacijski nedostatak upoznavanja sa sličnim problemom u prošlosti paralizirao ikakvu realnu mogućnost otpora kod Azteka. Kao što ćemo vidjeti, ono što je paraliziralo Azteke, dalo je *krila* njihovim protivnicima koji su upravo u pridošlicama vidjeli rješenje za svoj trenutni, ne tako zavidni, položaj.

Hernán Cortés isplovio je za Yucatan u veljači 1519. Pratio je već poznatu rutu prijašnjih ekspedicija te je najprije pristao na otok Cozumel. Bio je to otok naseljen Mayama, koji nisu bili neprijateljski nastrojeni prema pridošlicama. Već je ovdje Cortés započeo svoju misiju protiv poganih, uništivši idole i oltare lokalnih bogova zamijenivši ih križevima i slikama Djevice Marije. Ovo će mu postati uobičajena praksa u mjestima koja pokori, premda je bilo izuzetaka gdje je zbog drugih političkih razloga ostavljao lokalne hramove netaknutima (Hassig, 2006.). Nastavljajući svoju plovidbu, naišao je na otpor Maya kod Potonchana, koji su porazili prethodnu ekspediciju pod Grijalvom. Cortés ih je bez poteškoća porazio, premda je imao i do deset puta manju vojsku, zbog nekoliko razloga. Prvi je bio upotreba topništva, koja je užasavala domoroce, zatim superiornost čeličnih mačeva Španjolaca, a povrh svega sama kultura bitke. Maye su, kao i svi narodi Srednje Amerike u to vrijeme, ulazili u bitku kako bi zarobili neprijatelja i kasnije ga žrtvovali, što su Španjolci vrlo lagano iskoristili u svoju korist kako bi odnijeli potpunu pobjedu uz gotovo nikakve gubitke (McLynn, 2009.). U ovim početnim pohodima Cortés

Masakr na hramu Teocalli u Cholulai

je pronašao i otkupio svećenika Jeronima Aguilara koji je bio zarobljen tijekom prošlih ekspedicije te držan kao rob. On je u svome zarobljeništvu naučio puno o kulturi Maya kao i njihov jezik. Upravo će on poslužiti Cortésu kao prevodilac i jedna od ključnih figura njegove diplomacije. Od njega je saznao i više o samim poganskim obredima i žrtvovanjima (Diaz, 2009.), što će mu poslužiti kao temelj za kreiranje ideološko-religijskog „drugog” u obliku mističnih, poganih i zlih domorodaca koji su koristili crne magije i ljudske žrtve. Mnoge svoje buduće zločine pravdat će upravo svojim osobnim križarskim ratom, borbom protiv istinskog zla i nastojanjem u pokrštanju domorodačkih plemena. Ne možemo točno utvrditi koliko je uistinu prava vjera igrala ulogu u ovakvome ponašanju, a koliko čisto političko opravdanje. Cortés je vjerojatno bio istinski vjernik, ali uz to i pravi pragmatik koji nije dopuštao da mu njegova vjera ometa političke i ekonomske planove na putu prema bo-gaćenju.

Na samom početku pohoda, Cortés je imao veliku hipoteku na svojim leđima – Velasqueza. On mu je bio nadređeni, a kršenjem njegovih zapovijedi Cortés je tehnički postao pobunjenik ne samo protiv samog guvernera Cube, nego i protiv krune. Znao je da kao takav ne bi mogao provesti svoje planove zbog niza razloga. Moral njegovih ljudi drastično bi opao, suočio bi se s pobunama ili dezertiranjima, za njim bi bile poslana brojne ekspedicije kako bi ga uhitile, a najvažnije od svega, ne bi imao nikakvu političku podlogu niti opravdanje za svoje postupke te bi postao ništa više od običnog gusara ili razbojnika. Iz njegovih pisama koje je slao caru Karlu V. od 1519. vidimo ga u ulozi vrhovnog makijavelista. Koristeći se brojnom papirologijom i dokumentacijom te osnivanjem naselja Veracruz i samoimenovanjem guvernerom Nove Španjolske, pokušao je zaobići višu instancu, Velasqueza, i direktno se podrediti kruni. Upravo konstantnim isticanjem svoje apsolutne pokornosti kralju, da kao njegov vjerni i ponizni vazal osvaja nova područja i osniva

nova naselja u njegovo ime, pokrštava autohtone narode i nikako ne zaboravlja na plaćanje kraljevske petine. Ovaj svoj plan temeljio je na poslovici da onaj tko plaća kralju može se iskupiti od svega. Za ovo, uz konstantno isticanje imena kralja, bio je potreban i brzi vojni uspjeh te pronalaženje zlata kojim bi se mogao iskupiti. Za sad je postavio temelje svog političkog opravdanja i legitimiteta, koje će u potpunosti artikulirati u svojem drugom i trećem pismu Karlu V., poslanima nakon pobjede nad Aztecima, u kojima narativnim konstruktom stvara „drugoga” u obliku veličanstvenog Carstva Azteka koje je bilo ravnopravno starom Rimskom Carstvu, a koje je on pokorio i osvojio u ime svoga kralja. Ova tri njegova konstrukta kojima je definirao „drugog”⁵ kroz ideološku, političku i ekonomsku sferu dala su njegovoj ekspediciji potpuni legitimitet, ali i cilj te moral njegovim ljudima. Kao što se već navodi ranije, uoči sukoba s Aztecima, Cortés je već imao definirane osnovne ciljeve i stav u kojima se nije dao pokolebati, dok su na drugoj strani bili izrazito zbunjeni narodi koji nisu imali gotovo nikakav dorečen plan i program djelovanja.

Unatoč tomu što je imao definiran cilj, on sam nije mogao puno pomoći Cortésu bez potrebnog plana, koji bi omogućio njegovo ostvarivanje. U početnoj aroganciji isključivo se oslanjao na nadmoć svoga oružja i opreme koji su mu donosili glatke pobjede, ali uskoro će se otrijezniti i shvatiti kako njegova podcjenjivačka slika o Trostrukom savezništvu i njihovom carstvu nije slična realnoj. U međuvremenu, pokrstio je Maye, stupio na aztečki teritorij, pregovarao s Montezuminim izaslanicima koje je zadivio moćima svojega oružja i rekao im kako boluje od bolesti koju može izliječiti samo zlato, na što mu je Montezuma poslao punu kacigu navodnog prijeko potrebnog lijeka i stekao još jednu vrlo važnu suputnicu, Marinu, koju je dobio kao dar od poraženih Maya (McLynn, 2009.). Bila mu je od izuzetne koristi i zbog znanja jezika nahuatl i mayanskog. Ona je prevodila s nahuatl na mayanski, da bi zatim Aguilar s mayanskog prevodio na španjolski. Rođena je kao pripadnik naroda Mexika, da bi zatim bila dana kao dar u roblje Mayama, koji su je na isti način prosljedili Španjolcima. U početku je bila ljubavnica Cortésovim časnicima, ali kad je on uvidio njezine vještine i znanja uzeo ju je za prevoditeljicu i osobnu tajnicu. Kroz vrijeme postala je njegova ljubavnica koja mu je rodila sina, don Martina Cortésa. Također, bila mu je apsolutno odana i u više navrata svojim je razumijevanjem domorodačkih kultura uvelike pomogla u izbjegavanju opasnosti i postizanju cilja (Prescott, 1846.).

Za vrijeme njegova boravka u regiji Totonacapan dogodila se velika prekretnica, koja je Cortésu omogućila kovanje velikog plana. Zbog nekoliko okolnosti, među kojima je vodeća bila nezadovoljstvo pokorenih naroda Aztečkom vlašću te shvaćanje njihova neinterveniranja protiv pridošlica slabošću, predstavnici iz obližnjeg grada Cempohualan prišli su Cortésu i prinijeli mu danak 5 „Drugih” u početku su uglavnom bili samo Azteci, ali na kraju kampanje pojam je proširio i na svoje stare saveznike domorodce koje više nije trebao.

koji inače daju Aztecima kao znak vazalstva. Ovim činom on je stekao vrijedne saveznike, ali još važnije bilo je uviđanje pravog stanja stvari u carstvu pod dominacijom Trostrukog savezništva. Sada je napokon veliki plan bio spreman: stvaranje široke protuaztečke koalicije među pokorenim narodima koji su bili nezadovoljni, a pod vodstvom Španjolaca (Almazan, 1997.). Sljedeća dva njegova poteza imala su više simboličko značenje, a to su osnivanje grada Veracruzua i nasukavanje brodova. Grad je osnovao 28. lipnja 1519. i tako riješio dvije muhe jednim udarcem. Sebi je dao legitimitet proglašivši se guvernerom, a samim time prelazeći iz Velasquezova vrhovništva direktno pod krunu, kao i eliminiranje opozicije koja je donekle ostala vjerna Velasquezu. Drugi čin, nasukavanje brodova, dogodio se kako bi onemogućio dezertiranje i pokazao ljudima kako više nema povratka – ide se naprijed na sve ili ništa (McLynn, 2009.).

Osiguravši si pozadinu, Cortés kreće u kampanju prema Montezumi, usput proširujući svoju koaliciju s lokalnim plemenima. Od lokalnih plemena dobio je 200 nosača te se u lokalnim gradovima također opskrbljivao hranom. Sa sobom je poveo 300 Španjolaca, 50 Totonapaca, 17 konja i nekoliko topova. Smatrao je da se već susreo sa svim ratnim dostignućima domorodaca u borbi s Mayama te je pun samopouzdanja planirao s ovom vojskom poraziti Trostruko savezništvo. Ovakav jednostavan plan urušio mu se već na prvom susretu s Tlaxcalanima, jednim od rijetkih neovisnih naroda Srednje Amerike. (Hassig, 2007.) Pročitao im je *requerimento* u kojem je zahtijevao da odlože oružje te da se pokore španjolskome kralju i prihvate kršćanstvo ili da snose posljedice kao pobunjenici⁶ (Russell, 2010.).

„Bartolomé de las Casas, katolički svećenik, kroničar svoga vremena i zagovaratelj indijanskih prava, opisuje kako su Španjolci čitali *requerimento* i obznanjivali domorocima da su podanici španjolske krune. Iznosi opise u kojima bi se Španjolci prikrali na udaljenost od pola milje od grada ili sela, te bi u noći pročitali svoju deklaraciju u kojoj iznose postojanje jednoga Boga, jedne vjere i jednoga kralja Kastilje, koji je gospodar i ovih teritorija te zahtjeve za iskazivanjem odanosti kralju kao njegovih vazala. Naravno, budući da su domoroci bili duboko u snu i nisu bili u mogućnosti čuti proglas (uz to nisu ni razumjeli španjolski), proglašeni su pobunjenicima i napadnuti pomaknuti, ubijani i porobljavani. Nakon toga uslijedilo bi uništavanje hramova i pljačka, opravdana uvođenjem kršćanstva i plaćanja danka kralju.”

Umjesto da mu se pridruže ili da ih uspješno rastjera s oružjem, oni su pružili odlučan otpor. Odjednom je ispred sebe našao brojnu vojsku, koja je imala oko 3000-5000 ratnika, odlučnih na borbu. U nekoliko dana žestokih borbi, u kojima su obje strane imale izuzetno visoke gubitke, Španjolci su bili na izmaku snaga, svedeni na isključivo obrambeni položaj i polako ostajući

6 Papa je „darovao”, u ime Boga, američke zemlje i narode španjolskom monarhu, što je praksa poznata u Europi još od 13. stoljeća, a sam čin čitanja *requerimenta*, premda na španjolskom koji domorodci nisu razumjeli, smatran je obznanom suvereniteta španjolske krune.

bez strjeljiva.⁷ Cortés je tek sada uvidio pravu snagu domorodaca, koji su poslali pravu vojsku ratnika na njega, umjesto običnih seljaka i radnika koji su se borili u redovima Maya. U bezizlaznoj situaciji, gdje su Tlaxcalani imali apsolutnu stratešku prednost u mogućnosti opskrbe, brojčane dominacije i katastrofalnog stanja u kojem su se nalazili Španjolci, Cortés je pokazao svoju odlučnost u odbijanju mogućnosti povlačenja. Ono bi, doduše, vjerojatno za njega bilo i pogubno jer bi izgubio vjerodostojnost u očima svojih vojnika, kao i saveznika među lokalnim plemenima. U ovakvom odlučujućem trenutku, sreća se osmjehnula Cortésu jer su Tlaxcalani uvidjeli potencijalno izuzetno vrijednog saveznika u njemu. Za bolje razumijevanje ovoga, valja shvatiti u kakvoj su se poziciji Tlaxcalani nalazili. To su bila 3 grada-države u potpunosti okruženi Aztečkim Carstvom. Neizbježno, u

Susret Cortésa i Montezume

skoraj budućnosti bili bi poraženi jer u ratovima koji su se tada vodili, ishod bitke isključivo je odlučivala brojnost ljudstva, a ne vojna taktika. Kada su uvidjeli superiornost španjolskog oružja i vojne taktike te kako se njih deset puta manje uspješno brani već danima pred najezdom velike mase vojske, htjeli su to iskoristiti u svojoj borbi protiv Azteka – kako bi kompenzirali svoju inferiornost u brojnosti (Hassig, 2007.).

Unatoč svemu, Španjolci su iz svoje prve tragične situacije izašli kao pobjednici. Tlaxcalanska ponuda za mir protumačena je kao predaja, ponuda savezništva kao podčinjavanje, a samo preživljavanje kao dokaz nadmoći. Sve u svemu, taktičke prednosti Španjolaca sada su se spojile u jaku mrežu koja je bila dobra osnova za rušenje postojećeg vladajućeg sustava. Premda je upravo diplomatska osnova bila od ključne važnosti, bez uspjeha na bojnopolju bila bi beznačajna (Douglas, 1992.). Premda je Cortés naredio da se poštuje njihova religija i kultura, čak četiri vođe Tlaxcalana prešli su na kršćanstvo svojevoljno (Stanley, 2011.).

Na svome putu prema Tenochtitlánu, Španjolci su dva-naestog listopada stigli do Cholule, velikog grada s otprilike 180 000 stanovnika i 430 piramida (McLynn, 2009.). To je bio aztečki sveti grad posvećen kultu *Quetzalcoatl*

7 Tlaxcalani su pobili sve konje, uništavajući mit o njihovoj besmrtnosti, i ranili gotovo sve Španjolce.

koji su posjećivali brojni hodočasnici (Columbia Electronic Encyclopedia, 2011.). Zanimljivo je kako je tek nekoliko godina prije Cholula potpala pod vlast Azteka, a da je prije toga bila u koaliciji s Tlaxcalanima. Nova se vlast još uvijek nije učvrstila u gradu, a samo plemstvo bilo je podijeljeno između podrške novim i starim saveznicima. Njihovo mijenjanje savezništva naštetilo je Tlaxlacanima koji su izgubili moćnog saveznika i ostali okruženi Aztecima. Tlaxcalanska mržnja prema starim saveznicima, zbog osjećaja izdaje, sigurno je imala utjecaja na događaje koji su se odvijali u gradu za vrijeme posjeta Španjolaca, njihovih novih saveznika (Hassig, 2006.). Cortez i Diaz opisuju događaje dosta slično, a tvrde kako su nakon tri dana boravka u gradu pronašli dokaze o kovanju urote protiv njih. Najprije domaćini nisu dopustili Tlaxcalanima ulazak u grad, te je njih oko 6000 ostalo ispred, zatim su tijekom tri dana sve lošije hranili Španjolce u gradu, a počela je i evakuacija žene i djece iz grada. Treći dan, nakon što su čak i vrhovni svećenici odbili doći k Cortésu, krenula je sumnja u razvoj događaja. Sve je kulminiralo kada je navodno Dona Marina čula od jedne domorotkinje kako im se sprema zasjeda, te da je Montezuma poslao 20 000 ljudi kako bi spriječili Španjolce da izađu iz grada, a primijetili su i pojedine barake koje su podignute preko noći. Cortés svjedoči da je nakon tog saznanja sazvao većinu aristokrata u jednu sobu pod izlikom da mora razgovarati s njima te ih pobio i naredio da se ubijanje nastavi i nad ostalim vojnicima vani. Nakon dva sata pristigli su Tlaxcalani koji su do tada bili ispred grada i započeli sveopći masakr ne štedeći nikoga. Sve se završilo u nekoliko dana, Cortés je obnovio staro savezništvo Cholula i Tlaxlacana pod suverenitetom španjolske krune, porušio većinu poganskih hramova i naredio izgradnju crkava na njihovim ruševinama.

Kako se vijest o španjolskoj moći koja je mogla konkurirati aztečkoj širila, još brže nakon Cholule, koja je predstavljala veliku sramotu za Azteke, tako je sve više lokalnih poglavica dolazilo iskazati podaništvo Cortésu i njegovom kralju (Russell, 2010.). Nakon svih ovih iskustava s Tlaxcalanima, Cholulama i lokalnim plemenima, Cortés je uvidio pravo stanje stvari unutar Aztečkog Carstva: „Kada sam vidio neslaganje i animozitet među ovim narodima bio sam jako zadovoljan, jer se činilo da pomaže mojoj svrsi, posljedično mogao bih imati priliku podvrgnuti ih mnogo brže, jer poslovice kaže – *razjedinjeni će pasti*... A i sjećam se kako kaže Evanđelje : *Omne regnum in seipsum divisum desolabitur*.⁸” (Cortés, 2001.: str. 70.).

Kako se vijest o španjolskoj moći koja je mogla konkurirati aztečkoj širila, još brže nakon Cholule, koja je predstavljala veliku sramotu za Azteke, tako je sve više lokalnih poglavica dolazilo iskazati podaništvo Cortésu i njegovom kralju (Russell, 2010.). Nakon svih ovih iskustava s Tlaxcalanima, Cholulama i lokalnim plemenima, Cortés je uvidio pravo stanje stvari unutar Aztečkog Carstva: „Kada sam vidio neslaganje i animozitet među ovim narodima bio sam jako zadovoljan, jer se činilo da pomaže mojoj svrsi, posljedično mogao bih imati priliku podvrgnuti ih mnogo brže, jer poslovice kaže – *razjedinjeni će pasti*... A i sjećam se kako kaže Evanđelje : *Omne regnum in seipsum divisum desolabitur*.⁸” (Cortés, 2001.: str. 70.).

8 „Podijeljeno kraljevstvo mora pasti”.

Cortés i Montezuma

Nakon dva tjedna u Choluli Cortés zajedno sa svojim Tlaxclan saveznicima kreće prema Tenochtitlánu. Montezuma je pokušao izaći s više izgovora i smicalica kako bi onemogućio njihov dolazak, ali oni su bili neumoljivi. Samo stanje na Montezuminom dvoru bilo je alarmantno, brojne frakcije su se stvarale oko toga što vladar treba napraviti. Naposljetku, odlučio je da će ih primiti kao goste, a ne pobiti kako su mu mnogi savjetnici govorili (McLynn, 2009.). Napokon, 8. studenog ekspedicija stiže do samog grada Tenochtitlana. Ono što su vidjeli, Cortés i Diaz opisuju s najvećim divljenjem. Sam susret s Montezumom protekao je u prijateljskim odnosima, uz mali incident kada je Cortés pokušao zagrliti cara. Nakon što su izmijenili darove, Španjolci su provedeni kroz grad. Pridošlicama je prizor bio kao u bajkama i fantastičnim pričama o egzotičnim civilizacijama. Opisujući veličanstvene prizore, najviše su ih se dojmili hramovi s poganskim idolima i velika tržnica u Tlatelocou, kao izvori poganstva i bogatstva. Tržnica u Tlatelocou, po Cortésovim riječima, bila je dvostruko veća od one u Salamanci i primala je gotovo 60 000 ljudi svaki dan. Diaz nadodaje, nakon što su vidjeli grad s vrha središnjeg hrama-piramide, da

Cortés zarobljava Montezumu

takvo nešto veliko i kompleksno, s izrazito dobro održanim redom i disciplinom, ne postoji u Europi.

U sljedećih nekoliko dana Cortés i Montezuma sastali su se nekoliko puta. Navodno je Montezuma pristao biti vazal španjolskog kralja, ali to nije vrlo vjerojatno. Bilo kako bilo, Cortés je imao stav kako je suveren svih ovih zemalja i naroda, uključujući Montezumu i Azteke, bio Karlo V. U teološkim raspravama dolazilo je do brojnih nesuglasica, koje su narušavale odnos dvojice vođa. Cortés je želio staviti križeve u hram, a Montezuma nastaviti s ritualima žrtvovanja. Obje ideje nisu se sviđale drugoj strani. Nervoza se sve više povećavala kod Španjolaca što je vrijeme odmicalo, imali su osjećaj kako su zatočnici ovog velikog grada okruženog jezerom. Bilo je potrebno napraviti odlučujući korak i razbiti trenutnu pat poziciju (McLynn, 2009.). Ono što je poduzeo bio je vjerojatno njegov najsmjeliji pothvat i pojedinačno gledano najvažniji događaj njegove kampanje. S velikom skupinom ljudi otišao je na audijenciju kod Montezume i oteo ga, prijeteći mu smrću. Montezuma je najprije bio u nevjerici, ali je kasnije popustio i odlučio poći s Cortésom, umjesto da mu se suprotstavio (McLynn, 2009.). Sve je provedeno pod isprikom incidenta koji se dogodio na obali između nekoliko Španjolaca i domorodaca, gdje je bilo mrtvih na obje strane. Ovo je bio izrazito riskantan

potez u duhu renesanse, jer da je Montezuma odlučio odbiti zatočeništvo i izabrati mučeničku smrt, Cortés bi se našao u gotovo bezizlaznoj situaciji, s bijesom cijeloga velikog naroda navučenim na sebe dok je u središtu njihova grada...

Montezuma je na kraju otišao „svojevoljno” u Cortésove odaje, te je tako zadržao vrhovni autoritet. *De facto* Tenochtitlánom, a preko njega i ostatkom carstva, od tada je upravljao njegov zarobitelj, Hernán Cortés. Može se reći da je ovaj postupak kratkoročno bio vrlo djelotvoran, ali zbog same naravi vlasti i osobe kralja ovakva pozicija nije mogla biti održana dugotrajno. Montezuma je imao apsolutnu vlast dok se doimao moćnim i spremnim na akciju, ali kao zatočenik i marioneta Cortésu, njegov autoritet erodirao je iz dana u dan (Hassig, 2006.). Odnos Cortésa i Montezume varirao je ovisno o vanjskim situacijama, od prijateljskog do čvrstog stava i napetosti. U ovakvoj situaciji Montezuma je čak i svečano priznao podložnost caru Karlu V. Izvana se činilo da je život u Tenochtitlánu normalno nastavljen, a Cortés se bacio u poduzetničke pothvate, tragajući za svakim izvorom zlata koji je postojao u blizini. Uspio je iz rudnika prikupiti zlata u vrijednosti od 700 000 pesosa, a da je pri tome objavio da ono vrijedi samo 160 000. Očito je bilo da velike količine zlata ostavlja sebi, daleko više od petine koju je objavio da će uzeti. Premda se situacija u idućim mjesecima počela opasno zahuktavati u samome gradu, prva velika opasnost došla je s obale (McLynn, 2009.).

Bila je to flota Španjolaca pod vodstvom Panfila de Narvaeza, ovlaštenog i poslanog od strane Diega Velasqueza, guvernera Kube. Sastojala se od 80 konjanika, 80 pješaka, 80 pušaka i 120 samostrijela te više topova. Nastala je igra razmjenjivanja glasnika i uvjeravanja ljudi u svoju legitimnost kao jedinog pravnog izaslanika krune. Cortés je povukao još jednu odlučujuću kartu: preko svog glasnika poručio je Naravezovim ljudima da će ih nagraditi velikom količinom zlata ukoliko se priklone njemu, naravno pod opravdanjem da je on pravi predstavnik krune, a Narvaez Velasquezov pijun poslan radi osobne osvete. Bitnu ulogu u ovome kao sredstvo propagande odirao je Juan Velasquez de Leon, rođak Diega Velasqueza i šogor Narvaeza, a odlučno je stao na Cortésovu stranu, što je kasnije potonji iskoristio kako bi istaknuo kako je Juana Velasqueza odanost kruni navela na ovu odluku, s obzirom da je upravo sam Cortés bio legitiman. Nadalje, Cortés je isticao da je Velasquez poslao ovu flotu na njega jer je on dao izvješće i zlato iz novoosvojenih zemalja direktno kralju, a ne njemu kao posredniku, svodeći sve na osobnu razinu, što je uvelike pomagalo Cortésu (Cortés, 2001.). Ako se legitimnost relativizira, jedini preostali faktor koji je mogao utjecati na odanost ljudi, kako Cortésovih, tako i Narvaezovih, bilo je zlato – ono čega je Cortés imao na pretek!

Cortés je ostavio Pedra de Alvarada kao čuvara u Tenochtitlánu sa stotinjak ljudi, a s ostatkom je krenuo prema Narvaezu. Nakon što se sjedinio s vojskom

Velasqueza de Leona, imao je nešto više od 300 vojnika, dakle daleko manje od Narvaeza. Unatoč tome bio je u dobroj poziciji zbog velike moralne nadmoći i visokog iskustva svojih vojnika. Sama bitka prošla je u ozračju rasula Narvaezovih postrojbi i hirovitog i smjelog djelovanja Cortésa, koji je izdvojio svog protivnika i zarobio ga. Cijeli sukob prošao je uz male gubitke, a gotovo cijelu vojsku novopridošlih Španjolaca Cortés je pripojio svojim jedinicama (Prescott, 1846.). Sjenu na ovu veliku pobjedu bacila su događanja u Tenochtitlánu, gdje je narod podigao oružanu pobunu zbog masakra koji je počinio Alvarado tijekom lokalne religijske svečanosti za koju je smatrao da je početak planirane ofenzive protiv preostalih Španjolaca u gradu. Pitanje je koliko su ove sumnje bile osnovane, a koliko je ulogu igrala sama paranoja novog kapetana koji možda nije bio dorastao veličini zadatka koji mu je dodijeljen. U njegovu obranu može ići činjenica da su Azteci uvidjeli priliku za pobunu za vrijeme odsutnosti vrhovnog autoriteta i u njihovim očima vladara Španjolaca – Cortésa. Ipak, u njihovoj kulturi moć vladara očitovale se u vojnoj spretnosti, koju je sam Cortés višestruko dokazao te je kao takav sigurno uživao veliko strahopoštovanje. Bez obzira na uzrok, tijekom događaja pokrenut je u smjeru sveopće pobune Azteka koju više ni povratak Cortésa s 1300 Španjolaca i 2000 Tlaxcalana u Tenochtitlán nije mogao zaustaviti (Almazan, 1997.).

Rat do istrebljenja

U nemogućnosti da oružjem i zastrašivanjem uguši nemire, Cortés je poslušao savjete Montezume te oslobodio njegovog brata, Cuitlahuaca, za kojeg je tvrdio da će uspješno vratiti mir u grad. Međutim, upravo je Cuitlahuac bio zakleti neprijatelj Španjolaca i zagovornik rata te je prezirao popustljivu politiku Montezume. S takvim nazorom, a uz to i član vladajuće dinastije, odmah je postao vođom otpora među Aztecima. Uslijedio je urbani gerilski rat, Španjolci su bili pod neprestanom opsadom, a najveći je problem bio pronalazak vode i hrane. Topništvo i puške bili su od male koristi u uskim ulicama i u obrani protiv kiše kamenja koju su po njima bacali s krovova kuća (McLynn, 2009.). Moral Španjolaca bio je uništen, posebice novopridošlih konkvistadora koji su bili izbezumljeni i proklinjali su Cortésa, Velasqueza i državu koja ih je poslala iz njihovih toplih domova na Kubi. U očaju, Cortés je naredio Montezumi da se obrati svome narodu i smiri ga⁹. Montezuma je izašao i pod zaštitom Španjolaca progovorio, ali njegove riječi nisu naišle na razumijevanje jer su oni već uzdignuli novog vođu i zahtijevali nastavak rata. Uslijedila je kiša kamenja, i unatoč zaštiti, Montezuma je pogođen 3 puta, te je od posljedica ranjavanja uskoro umro. Navodno su svi Španjolci bili u tuzi jer su izgubili svog saveznika, a mnogi od njih i prijatelja. Za odmazdu Cortés je naredio da se svi ostali zarobljenici pobiju (Díaz, 2009.).

⁹ Cortés piše da je Montezuma sam predložio da se obrati svome narodu.

Mogućnosti za pregovore, smirivanje stanja ili mir više nije bilo. Sve što je preostalo bila je borba za goli život Španjolaca i njihovih saveznika koji su ostali zatočeni u velegradu. Žestoke borbe vodile su se iz dana u dan, za svaku ulicu, krov ili kulu. Španjolci su spaljivali sve što bi osvojili, jer bi inače preko noći Azteci sve ponovno vratili zbog svoje goleme brojčane nadmoći. Posebno je teška bila borba za kulu i hram koji su bili iznad kraljevske utvrde, u kojoj su se nalazili Španjolci, a iz kojih su Azteci nanosili velike štete bacajući kamenje. Situacija je postala očajna, uz žestok otpor i veliku hrabrost protivnika, najveći neprijatelj bila im je glad i žeđ. Mogućnosti za proboj bile su nezahvalne s obzirom da je većina mostova i nasipa bila srušena ili onesposobljena. Nakon što su uspjeli zauzeti neke prilaze, uz velike gubitke, Španjolci su se odlučili na evakuaciju. Natovarili su velike količine zlata na kobile namijenjene kralju, a ostatak je Cortés razdijelio vojnicima koji su trpali zlato gdje god su stigli. Napravili su veliki drveni prenosivi „most“ koji su trebali staviti na urušene dijelove prilikom prelaska jezera Texoco¹⁰. Krenuli su po noći te su naišli tek na nekoliko čuvara koji su bili na samom izlasku iz grada, pazeći na nasipe. Unatoč malom broju, napravili su veliku buku koja je cijeli grad dignula na noge „... ovi su podignuli takvu buku, da prije nego što smo došli do drugog mosta beskonačan broj neprijatelja bio je pod nama, napadajući nas sa svih strana, kopna i vode.“ (Cortés, 2001.: str. 138.). Cirkus koji je nastao teško se može nazvati nekom bitkom: tisuće Azteka nasrtali su na Španjolce, koji su u očaju samo gledali kako se što brže dokopati kopna. Najvećim problemom pokazalo se zlato, koje je znatno otežavalo kretanje i na kraju je bilo smrtonosno za velik broj Španjolaca koji su upali u vodu, a bili su njime natovareni. Identičnu sudbinu doživjeli su i konji natovareni zlatom za kralja. Cortés, koji je s pet konja i 100 vojnika prvi stigao na kopno, vratio se s malom pratnjom kako bi pomogao onima u začelju. Ono što je zatekao bilo je ravno katastrofi jer gotovo svi su već bili ubijeni, utopljeni ili zarobljeni i odvedeni prema hramu za žrtvovanje. Azteci su prvi put pristupili borbi sa željom da ubiju, a ne samo da zarobe (Cortés, 2001.). Šteta je bila neprocjenjiva jer na kraju je život izgubilo više od 600 Španjolaca i gotovo svi Tlaxcalani, a izgubljeni su bili i svi topovi, kraljevsko zlato i većina konja. Alvarado, zapovjednik vojske na začelju, spasio se pod kontroverznim okolnostima, a Cortés je izbjegao zarobljavanje uz puno sreće i veliku hrabrost svoja dva čuvara, dok Velasquez de Leon, jedan od glavnih kaptana, više nije viđen. Ovaj događaj kasnije je prozvan *La noche triste*¹¹, a bio je najveći poraz Španjolaca do tada u Novome svijetu. Ne mora se ni spominjati kakav je razarajući efekt ova noć imala na moral preostalih Španjolaca, ali i na njihove saveznike kod kojih su uvelike izgubili utjecaj. S druge strane, Cuitlahuac je bio slavljen kao onaj tko je nešto poduzeo i otjerao nasrtljivce, kao

¹⁰ Sva tri prilaza gradu bila su srušena na tri dijela, a Španjolci su svoj most namjeravali prenositi dalje s jednog prekida na drugi nakon što vojska prođe.

¹¹ Noć tuge ili Noć Suza, a dogodila se 10. srpnja 1520.

„Noć Suza“ - proboj Španjolaca iz Tenochtitlána

spasitelj i simbol otpora te je odmah okrunjen za novog cara uz obećanja da će se konačno i trajno riješiti strane pošasti (McLynn, 2009.).

Preživjeli Španjolci počeli su se povlačiti prema teritoriju svojih saveznika, Tlaxcalana. Cuitlahuac je vratio ugled Aztecima te je oko sebe ponovno okupio veće savezništvo gotovo svih gradova Mexica i s brojnom vojskom odlučio dovršiti razbijene pridošlice. Tristočetrdeset preživjelih, uglavnom ranjenih, Španjolaca bilo je sustignuto i napadnuto 14. srpnja, svega četiri dana nakon bijega iz Tenochtitlána. Bitka se dogodila kod mjesta Otumbe, a jedino ozbiljnije oružje koje je ostalo Cortésu bilo je 27 konja. Pretjeranu samouvjerenost Azteka, koji su ponovno krenuli ratovati u svrhu zarobljavanja i žrtvovanja, smiono je iskoristio Cortés, postavivši svoje najbolje kapetane na preostale konje i krenuvši u protunapad. Velik broj poglavica i visokih svećenika došao je u bitku gledati konačni poraz Španjolaca, te su bili okupljeni u sredini vojske noseći raskošne barjake. Upravo je ovdje Cortés udario sa svojim kapetanima, koristeći ravan teren i nemogućnost domorodačkih ratnika da zaustave njegove juriše. Sve je završilo pokoljem poglavica i otimanjem barjaka, što je razorilo borbeni duh Azteka i razbilo njihove bojne redove, nakon čega se većina razbježala (Diaz, 2009.).

Nakon ove pobjede inicijativa je ponovno prešla u Cortésove ruke i dala mu je upravo ono što je trebao – dokaz da nije poražen. U očima Tlaxcalana ostao je saveznikom, premda im je morao obećati nekoliko ustupaka, kao primjerice predaju Cholule i oslobađanje od danka, ali je zauzvrat dobio velik broj ratnika u svoje redove. Najvažnije mu je bilo da je uspio vratiti vjeru u pobjedu kod svojih ljudi te razbiti pokušaje nezadovoljnika za povratak na Kubu. Na ruku mu je išla i epidemija koja je zavlada u dolini Mexico te je odnijela velik broj života, među kojima i Cuitlahuaca. Novi car postao je Cauhtemoc, ali sama epidemija bila je u njihovim očima loš znak i kazna bogova. Dok su Azteci slabili, snaga Španjolaca rasla je svakim danom (McLynn, 2009.).

Diaz u svome djelu opisuje novo lice Cortésa, prikazujući ga u ulozi makijavelista, spremnog na sve kako bi postigao svoj cilj. Dopustio je uzimanje robova, čak

je odredio i za koliko i kako prodati žene koje zarobe, a ni djeca nisu pošteđena sličnog tretmana. Više nije zabranjivao ljudske žrtve Tlaxcalanima, dopustio je svojim ljudima da zadrže sve zlato koje nađu, proglasio je kraljevsku petinu izgubljenom, a odrekao se svoje. Krenuo je u niz kampanja protiv manjih gradova i naselja u dolini Mexica, pljačkajući i paleći što mu je donosilo veliki profit. Slična praksa do tada bila mu je nepoznata, barem u službeno proklamiranim zapovijedima. Taktički je uništavao saveznike Tenochtitlána i tako ga je polako opkoljavao, a najbitnije od svega je što ga je nastojao odsjeći od izvora opskrbe. U idućih nekoliko mjeseci vodile su se brojne bitke i sukobi na jezeru Texcoco s promjenjivom srećom, ali s konstantnom inicijativom Španjolaca. Sve je ovo bila uvertira u konačni podvig i ostvarenje Cortésova sna – osvajanje Tenochtitlána.

Isto razdoblje Cortés je prikazao kao borbu protiv pobunjenog Tenochtitlána i njegovih saveznika, u ime kralja, dok je čekao da se napravi 13 brodova¹² s kojima je namjeravao zadati konačni udarac i ugušiti pobunu. Svatko tko ga nije podržao u toj namjeri, također je prozvan pobunjenikom i svrstan na listu neprijatelja koje treba uništiti. Sve novopridošle Španjolce, a bilo je više brodova koji su pristajali, priključio je svojoj vojsci kao vrhovni zapovjednik kraljevske vojske u ovim zemljama. Sve svoje saveznike smatrao je vazalima španjolske krune, te tako u pismima spominje vojsku Karla V. od 120 000 vojnika koja se nalazila pod njegovim zapovjedništvom. Realno gledajući, u toj vojsci nije moglo biti više od 1000 Španjolaca.

U svibnju 1521., 10 mjeseci nakon La noche triste, započela je jedna od najdužih neprekinutih bitaka u povijesti, koja je trajala gotovo 90 dana. Španjolci su sa svojom širokom koalicijom pokrenuli napad na sam Tenochtitlán – središte Aztečkog Carstva. Tlatonai Cuauhtemoc naredio je opću mobilizaciju naroda, a ne samo vojničke klase te su čak i žene uzele oružje za obranu svoga grada. Ciljevi su bili jasni, Španjolci su zahtijevali predaju i pokoravanje njihovoj kruni, što nije dolazilo u obzir kod suprotstavljene strane. Nakon što je eliminirana mogućnost predaje, pokrenuta je borba za goli život, za svaku ulicu, kuću i kanal. Velika prednost na strani Španjolaca i njihove koalicije bila je nadmoćna tehnologija, koja se ovaj put očitovala u brodovima koji su vrlo brzo postali apsolutni vladari jezera Texcoco. Pomoću njih Tenochtitlán je postao odsječen otok, s nedovoljno zaliha hrane i vode. Gubici na obje strane bili su ogromni, te je nakon nekog vremena Cortés prebacio većinu ratnog tereta na Tlaxcalane. Premda je ovime pošteđio svoje ljude, našao se u nezavidnom položaju što se tiče napredovanja jer su Tlaxcalani u boju jedan

na jedan bili daleko slabiji od Azteka. Također, tijekom godina ratovanja hrpa španjolskog oružja došla je u ruke Azteka, tako da su sada i mnogi njihovi ratnici imali kastiljske mačeve i čelične oštrice na vrhu koplja. Uz to, topovi nisu mnogo koristili u uličnim borbama, dok su kuće i barikade bile kao stvorene za gerilsko ratovanje u kojem su Azteci bili majstori. Kiša kamenja, kopalja i strijela slijevala se niz svaku ulicu kojom bi pokušali napredovati Cortésovi ljudi. Zbog cjelokupne situacije, uspostava trajne baze unutar grada bila je izrazito rizična, a jedino drugo rješenje za trajnije zauzimanje grada bilo je potpuno uništenje. Svaka osvojena kuća ili hram bili su uništavani do temelja, kako ne bi preko noći ponovno pali u aztečke ruke. Borba za svaku uličicu trajala je do 30. lipnja, kada je Cortés naredio veći napad, koji je na njegovu nesreću završio općom katastrofom i zarobljavanjem te žrtvovanjem više Španjolaca. Ovakav moralni udarac počeo je urušavati koaliciju, što je prijetilo potpunom porazom. Umjesto da Cuauhtemoc iskoristi trenutnu moralnu prednost i vrati pod svoje okrilje ostale autohtone narode, koji su se priklonili pridošlicama, ali su ih

Bista Cuauhtémoca (1495. - 1525.)
- posljednjeg vladara samostalnih Azteka

sad počeli napuštati, Cortés je preuzeo inicijativu lansirajući napad protiv jednog „odmetnutog i pobunjenog” plemena. Ova akcija urodila je plodom i vratila određeno povjerenje u njegove redove. Od tada, Španjolci su uglavnom bilježili uspjeh za uspjehom, dok je kod branitelja djelotvornost konstantno opadala. Sve je završeno 13. kolovoza kada je uništena i posljednja utvrda Azteka u Tenochtitlánu, premda je već tjednima prije ishod bitke bio potpuno jasan, ali pod velikim utjecajem Tlaxcalana i ostalih domorodnih plemena, masakr i uništenje bilo je potpuno. Posljednji Aztečki car Cuauhtemoc u lancima je doveden pred Cortésa.¹² (McLynn, 2009.)

Vjerojatno je Cortés bio protiv potpunog uništenja, jer najveće zasluge bi mu pripale ukoliko bi uspio Karlu V. predati raskošnu prijestolnicu velikog carstva, koju je opisivao u svojim pismima veličajući ove zemlje. Na kraju bitke, sve što je ostalo od nekada veličanstvenog Tenochtitlána bile su ruševine i masakrirano stanovništvo, dok je većina zlata bila izgubljena¹³. To nije bilo ono što je Cortés očekivao niti obećao svome kralju. Unatoč tomu, velikom količinom zlata i brojnim malverzacijama uspio je pridobiti ključne ljude za svoju stvar na španjolskom dvoru te je naposljetku 1522. i službeno imenovan guvernerom i glavnim zapovjednikom Nove Španjolske¹⁴, sada neprijepornog Španjolskog potkraljevstva. Glavni

¹² Ostao je u zarobljeništvu do 1525., kada ga je Cortés dao pogubiti pod optužbom pokušaja dizanja pobune protiv Španjolaca.

¹³ Preostalo blago uglavnom je stavio u svoj džep, a vojnicima je dao svega 50 pesosa po glavi.

¹⁴ Podsjetimo, do tada je bio samoproглаšeni guverner i zapovjednik bez pravne legitimnosti i u velikoj opasnosti od Velasqueza.

grad, Ciudad de Mexico, osnovan je na ruševinama Tenochtitlána, istog dana kada je potonji pao. S ovim događajem završava cijela era jedne civilizacije. Uzmemo li u obzir stradanja i uništenja prouzročena ratom, ali i kasnije velikim epidemijama bolesti koje su smanjile broj domorodnog stanovništva za deset puta, na svega 2 milijuna (Stutz, 2007.), možemo reći da je dolazak Španjolaca prouzročio smak jednog svijeta, jedne civilizacije, kulture i naroda.

Proslavljeni Cortés nije sretno završio, a svoju slavu može zahvaliti prvenstveno pismima koja su bila izdavana diljem Europe u 20-im godinama 16. stoljeća te su predstavljala prvi dodir šire publike s Novim svijetom. Doživjela su veliku popularnost te su čitana kao putopisni i avanturistički roman, pun fantastičnih događaja i pobjede Europljana nad poganima uz Božju pomoć (Pederin, 1998.). Nakon što je Cortés izašao iz njegove milosti, kralj Karlo V. zabranio je daljnje tiskanje ovih pisama, prvenstveno zbog političkih razloga i brojnih optužbi na Cortésov račun zbog pljački, ubojstava i slično. Sam Cortés smijenjen je s guvernerske dužnosti 1526., 1530. dolazi natrag u Španjolsku gdje ga kralj dočekuje svečano, ali mu ne vraća izgubljeno mjesto. Do 1540. boravio je u Novoj Španjolskoj, ali bez većeg utjecaja, kao čovjek prošlosti te se tada vraća u Seville, gdje i umire 1547. (McLynn, 2009.).

CONQUEST OF THE NEW WORLD: HERNÁN CORTÉS AND THE AZTECS

by Pavao Nujić

Discovery of the New World is one of the fundamental turning points in history. Epochal new discoveries have greatly influenced the transformation of knowledge and mentality of the Europeans and the indigenous people of America. Tzvetan Todorov in his work, „ The Conquest of America. The Question of the Other” has described the unique civilizational encounter through four phases: to discover, to conquer, to love and to know. Each of these phases has its protagonists. Christopher Columbus has discovered, Hernán Cortés has conquered, Bartolomé de Las Casas has loved and defended, and at the end Diego Duran and Bernardino de Sahagun contributed to a closer understanding and preservation of the cultural heritage of the Aztecs. The author also discusses the role of “ the other” to justify the destruction and looting of the natives by the conquistadores. Best example of this is the case of Cortés who completely negated otherness to justify his selfish goals. His deeds, which have caused much debate, in which he is portrayed as either a hero or a villain, or both, had a great effect and cannot be explained only by his skill, the tide of war or technological advantage. It was a clash of civilizations, world views , technological advances or more simply - the Old and the New World embodied in a handful of hardy adventurers who came in „ the Promised Land,” and in the search for gold devastated many indigenous people and destroyed the cultural and political centre - Aztec Tenochtitlán.

Literatura

1. Almazan, M. A., 1997. *Hernán Cortés: Virtu vs. Fortuna*, Journal of American Culture, vol. 20.
2. Casas, Bartholomeo de las, 2011. *A Brief Account of the Destruction of the Indies*, Kindle Edition.
3. Cervantes, F., 1994. *The Devil and the Saints in the conquest of Mexico*, History Today, vol. 44, no. 4.
4. Columbia Electronic Encyclopedia, *Cholula*, 6. edicija, 11/1/2011.
5. Cortés, H., Padgen, A., 2001. *Letters from Mexico*, Yale Nota Bene, Yale University press.
6. Cravetto, E. (ur.), 2008. *Povijest 8 – humanizam i renesansa, doba otkrića*, Biblioteka Jutarnjeg lista, Europapress holding.
7. Diaz del Castillo, B., Carrasco, D. (ur.), 2009. *The History of the Conquest of the New Spain*, University of New Mexico Press.
8. Douglas, D., 1992. *Tactical factor in the Spanish conquest of the Aztecs*, Anthropological Quarterly, Svezak. 65, no. 4.
9. Hassig, R., 1988. *Aztec Warfare: Imperial Expansion and Political Control*, University of Oklahoma Press: Norman.
10. Hassig, R., 1990. *Aztec warfare*, History Today, vol. 40, no. 2.
11. Hassig, R., 2006. *Mexico and the Spanish conquest*, University of Oklahoma Press: Norman.
12. Hassig, R., 2007. *How Cortés conquered Mexico by losing*, Military History, svibanj 2007.
13. Levy, B., 2008. *Hernán Cortés, King Montezuma and the Last Stand of the Aztecs*, Bantam books.
14. MacNutt, F. A., 1908. *Letters of Cortés*, G.P. Putnam's Sons, vol. 1.
15. MacNutt, F. A., 1908. *Letters of Cortés*, G.P. Putnam's Sons, vol. 2.
16. McLynn, F., 2009. *Junaci i zločinci*, Naklada Ljevak, Zagreb.
17. Pederin, I., 1998. *Putopis konkvistadora, engleske špijunaže i njihov odnos prema političkom animizmu*, Crkva u svijetu, vol. 33, no. 4.
18. Pohl, J. M. D., 2002. *Aztecs: A New Perspective*, History Today, vol. 52, no. 12.
19. Prescott, W. H., 1846. *History of the Conquest of Mexico*, Harper and brothers, vol. 1, New York.
20. Russell, P., 2010. *The History of Mexico - From Pre-Conquest to Present*, Routledge, New York.
21. Stanley, T., 2011.. *The Contrarian: Two Cheers for the Conquistadors*, History Today, vol. 61, no. 3.
22. Stutz, B., 2006. *Megadeath in Mexico*, Discover, vol. 27, no. 2.
23. Todorov, T., 1999. *The Conquest of America - The Question of the Other*, University of Oklahoma Press.
24. Townsend, C., 2003. *Burying the White Gods: New Perspectives on the Conquest of Mexico*, American Historical Review, srpanj 2007.
25. Tsoura, P. G., 2005. *Montezuma – Warlord of the Aztecs*, Potomac Book's Military Profiles, Potomac Books, Inc.
26. Tuerenhour, D. R. Van, 2005. *The Aztecs - New Perspectives*, ABC-CLIO

